

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Резюме. Розглянуто історичні аспекти розвитку підприємництва, проаналізовано стан інноваційного розвитку економіки країни та малого підприємництва зокрема, визначено основні проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності малого підприємництва.

The summary. The historical aspects of entrepreneurship development are considered, the state of innovation development of countries' economy and small entrepreneurship in particular are analyzed, the main problems and perspectives of innovation activities of small enterprises development are determined.

Ключові слова: мале підприємництво, інноваційний розвиток, оцінка інновативності економіки.

Постановка проблеми. Постійний розвиток конкурентного середовища, невід'ємною складовою якого є мале підприємництво, став запорукою економічного зростання держави й ефективного використання її ресурсів. З урахуванням значної ролі малого бізнесу в розвитку окремих територій та держави в цілому існує потреба в державному й регіональному регулюванні та сприянні розвитку інноваційної діяльності малого підприємництва. Актуальними залишаються дослідження, спрямовані на підвищення ефективності діяльності малого підприємництва шляхом активізації інноваційного розвитку малих підприємств.

Мета статті. Узагальнення теоретичних основ розвитку підприємництва, підвищення ефективності управління малим бізнесом на етапі формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки України, дослідження та аналізування стану інноваційного розвитку національної економіки, виокремлення проблем та шляхів розвитку інноваційної діяльності малих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми становлення та розвитку інноваційної діяльності малих підприємств зробили такі зарубіжні вчені, як Б. Санто, Б. Твіс, Р. Фостер, В. Хартман, а також вітчизняні науковці З. Варналій, В. Мікливода, А. Пересада, Д. Черваньов, Н. Краснокутська, В. Савчук, В. Кредісов, О. Кузьмін, В. Черняк. Ряд проблемних питань розвитку підприємництва висвітлено в працях Л. Безчасного, В. Гейця, М. Долишнього, С. Злупка, С. Мочерного, В. Новікова, Ю. Палкіна, Ю. Пахомова, В. Степаненка. Разом з тим, деякі аспекти теорії і практики управління інноваційною активністю малих підприємств залишаються недостатньо дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Підприємництво – історична категорія. Воно не є чимось остаточно сформованим та застиглим. Змінюються його зміст і форма, розширюється сфера застосування. Розвиток підприємництва, що є продуктом ринкового господарства, нерозривно пов'язаний з еволюцією останнього.

Історично вихідним пунктом застосування підприємницької ініціативи була торгівля. Оскільки виробництво в своїй масі ще не було орієнтоване для роботи на ринок, діяльність купців була націлена на використання існуючих невідповідностей між попитом і пропозицією, а джерелом їх доходу слугувала різниця в цінах на товари, що переміщалися з ринку на ринок. Тому в даний період функціональний зміст підприємництва обмежувався використанням ринкових нерівноваг, а його домінуючою ознакою був високий ступінь ризику.

В міру поглиблення товарного характеру суспільного господарства, особливо з переходом до індустріальної стадії виробництва, пріоритетними сферами застосування підприємництва стають галузі матеріального виробництва. Тепер вже не пошук найпривабливіших ринків, а пошуки раціональної комбінації застосовуваних факторів виробництва стають умовою підприємницького успіху. Ускладнення діяльності потягнуло за собою й ускладнення підприємницької функції, яка зумовила її розгалуження. Підприємницька функція перестає бути монополією власника.

Постіндустріальна стадія з характерним для неї зростання ролі нематеріальної діяльності, динамічності та соціалізації виробництва встановила інші орієнтири й пріоритети господарювання. Важливим у підприємницькій діяльності стає не пристосування до умов, що постійно змінюються, а здатність перебудовувати самі умови господарювання, прогнозуючи перспективу розвитку суспільного виробництва. Не просто раціональне використання ресурсів, а раціоналізація самої форми та способу господарювання виступає ключовим моментом діяльності підприємця. Підприємництво все більше охоплює сферу фінансів та наукової діяльності, де його інноваційна функція може розкритися найповніше, стаючи, в той же час, колективно виконуючою функцією. Працюючи на перспективу, підприємець не може керуватися поточними цілями. Його намагання набирають стратегічного характеру, а головною метою стає не максимізація приватного результату, а забезпечення фінансової стійкості підприємницької організації. Досягти вказаного результату можна, тільки мобілізувавши зусилля всього колективу організації, що передбачає залучення до підприємницького процесу всіх його учасників.

Перші теоретичні дослідження ролі та функцій малого бізнесу в економічних процесах зробили такі західноєвропейські вчені, як Р. Кантільон, С. Сісмонді, Ж.-Б. Сей та ін. Велика заслуга у формуванні сучасної теорії малого бізнесу належить австрійському економісту Й. Шумпетеру, котрий вбачав суть підприємництва в тому, щоб упроваджувати у виробництво нововведення, втілювати в життя інновації. На мікроекономічному рівні нововведення забезпечують отримання прибутку і реалізуються завдяки стратегії активної участі у інноваційному процесі. На рівні макроекономіки поширення нововведень впливає на загальне економічне зростання і, таким чином, лежить в основі розуміння циклічних коливань.

Головна внутрішня причина економічного розвитку пов'язана з творчістю людини, а новатори-підприємці – це ті, котрі здатні перетворювати нові ідеї в ефективні економічні вирішення [9, с. 35].

П. Друкер відзначав, що зростання економіки є безпосереднім результатом безпосередніх інноваційних змін. Провідна роль в економіці належить мільйонам малих і середніх підприємств, очолюваних підприємцями, що діють на свій страх і ризик [6, с. 233]. На думку П. Друкера, становлення та розвиток нового постіндустріального суспільства можливе за досить високого рівня добробуту населення і творчої активності сучасної інтелектуальної особистості. Тому комплексні заходи, спрямовані на формування та розвиток інноваційних територіальних структур – науково-технологічних, наукових, дослідницьких парків, бізнес-інкубаторів і технополісів, які сприяють піднесенню економіки та активізації творчого процесу, увійшли в розвинених країнах до числа пріоритетних державних програм [6, с. 234].

З метою завершення структурної перебудови економіки і прискорення темпів її зростання в рамках переходу на ринкові засади господарювання, держава має основним завданням перехід на інноваційну модель розвитку.

Інноваційний розвиток розглядається як процес суспільного виробництва, який характеризується збільшенням обсягів виробленої продукції, підвищенням її конкурентоспроможності, що досягається за рахунок активного використання нових знань [3, с. 60]. Активізація інноваційної діяльності є важливою складовою економічного розвитку підприємства, регіону, країни, суспільства. За умов ринкової економіки основними регуляторами підприємницької діяльності є кон'юнктура ринку конкуренції. А найсуттєвішими специфічними ознаками, за якими мале підприємництво відрізняється від великого, є вразливість, ризикованість, мінливість, інноваційність [7, с. 236]. Не можна не погодитися з тим, що всі наведені ознаки притаманні малому бізнесу. Сьогодні існує об'єктивна необхідність у прискоренні процесу переходу до інноваційної моделі розвитку країни, що дозволяє не тільки ефективно ліквідувати кризові явища в економіці, але й забезпечити відчутне їх зростання у найближчій перспективі [2, с. 28].

Сучасні досягнення України в міжнародному вимірі конкурентноздатності економіки, рівня розвитку й особливо ефективності функціонування національної інноваційної системи є не зовсім достатніми для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки, гарантованої національної безпеки, виходу в найближчій перспективі за рахунок економічного зростання на європейські стандарти життя українських громадян [8].

Пріоритетами розвитку економіки на інноваційній основі є провадження освітньої, наукової та науково-технічної діяльності, здійснення заходів з концентрації інвестиційних ресурсів на реалізації інвестиційних та інноваційних проектів.

Відсутність державної підтримки виконання програм науково-технічного та інноваційного розвитку призвела до погіршення стану багатьох галузей економіки, зокрема її технічної та технологічної відсталості, зношеності основних фондів, низького рівня використання виробничих потужностей, їх високої енерго- та ресурсоемності, відсутності або низького рівня впровадження інновацій.

Валове нагромадження основного капіталу становило у 2008 році 43,5% його обсягу за 1990 рік, а у 2009 році – лише 21,5%. Частка валового нагромадження основного капіталу у внутрішньому валовому продукті у 2009 році становила 18,3% [5].

На даний час не визначено інституційних засад формування національної інноваційної системи, не створено сприятливих умов для збільшення кількості підприємств, що впроваджують інновації, зокрема їх питома вага зменшилась у 2009 році до 12,8%, а частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції – до 4,8%, обсяг імпорту високотехнологічної продукції перевищує обсяг її власного виробництва, темпи приросту основних фондів уповільнилися, зокрема у 2009 році до 2,5% порівняно з 5% у 2005–2008 роках [5].

За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна за технологічною конкурентоспроможністю серед 139 країн світу посідає 83, а за інноваційною спроможністю – 63 місце [5].

Загальна кількість зареєстрованих проектів технологічних парків у 2009 році становила лише 17, тоді як у 2004 році – 63 [5].

Інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, в той час як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. Майже половина з інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень.

Проте низький рівень наукоємності вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей або браком стимулів і пільг. Фундаментальне значення має структура економіки. В українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно відносяться до малонаукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів.

Найбільш інформативну оцінку стану інноваційного розвитку України в розрізі ключових факторів, що його визначають, отримано на основі використання індикатора Європейського інноваційного табло, які включають п'ять груп індикаторів: «рушійні сили інновацій», «створення нових знань», «інновації та підприємництво», «індикатори застосування інновацій», «інтелектуальна власність». Для об'єктивної оцінки стану інноваційного розвитку України важливе значення має визначення її відносної позиції в

рамках країн ЄС за допомогою Європейського інноваційного індексу, Європейського інноваційного табло (ЄІТ).

За ЄІТ Україна знаходиться в останній за рівнем інновативності четвертій групі – «країн, що рухаються навздогін» зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина – 0,24, Росія – 0,23, Україна – 0,23, Латвія – 0,22, Польща – 0,2, Хорватія, Греція – 0,20, Болгарія – 0,19, Румунія – 0,16, Туреччина – 0,08. У порівнянні з іншими країнами ЄС відставання України становить: від «країн-лідерів» – приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), від «країн – послідовників» – 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн «помірні інноватори» – 1,6 рази (Норвегія – 0,35) [1, с. 137].

Проблемами розвитку інноваційної діяльності є:

- недостатній обсяг заощаджень населення, коштів суб'єктів господарювання та держави для здійснення інвестицій з метою реалізації інвестиційних та інноваційних проєктів;
- невизначеність правового інструменту залучення недержавних інвестицій з метою розвитку економіки, у тому числі механізму забезпечення розвитку державно-приватного партнерства;
- низькі темпи впровадження високих технологій;
- висока енергоємність внутрішнього валового продукту;
- зношеність основних фондів;
- недосконалість законодавства щодо розвитку інноваційної діяльності;
- невиконання суб'єктами господарювання вимог законодавства щодо взяття на облік об'єктів права інтелектуальної власності та відсутність механізму заохочення введення таких об'єктів у комерційний обіг;
- нерозвиненість інноваційної інфраструктури, недостатня кількість інноваційних підприємств (інноваційних центрів, технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів), наукових парків, центрів трансферу технологій і промислових кластерів;
- недосконалість механізму комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок;
- невизначеність пріоритетів розвитку базових галузей економіки та відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій з метою забезпечення розвитку високотехнологічного виробництва;
- незначна кількість вітчизняних виробників високотехнологічної продукції, що беруть участь у міжнародному обміні технологіями, у зв'язку з недосконалістю законодавства щодо трансферу технологій;
- недостатня державна підтримка впровадження інновацій для забезпечення розвитку малого і середнього підприємництва.

Розв'язання зазначених проблем потребує активізації інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на забезпечення розвитку базових галузей економіки та малого підприємництва зокрема.

Малі підприємства – невід'ємна частина інноваційного процесу. В більшості країн світу понад 60% ВВП створюють малі підприємства, що є локомотивом розвитку економіки цих країн. Успіх малих підприємств в конкурентній боротьбі залежить від їх інноваційності, гнучкості та мобільності.

Розвиток малого підприємництва є необхідною умовою переходу всієї економіки на ринкові засади господарювання, ефективної реструктуризації виробництва та підприємств, розв'язання проблем зайнятості, зростання рівня життя населення. Без розвитку малого підприємництва неможливе формування середнього класу, тобто створення надійного фундаменту демократичного суспільства. Малий бізнес має найнижчі інвестиційні потреби, характеризується найшвидшим обігом капіталу. Світовий досвід показує, що він забезпечує у

два-три рази більшу ефективність виробничих капіталовкладень і за обсягом коштів, і за терміном віддачі.

Підвищенню інноваційної активності малого підприємництва сприяє прагнення пошуку, відсутність бюрократизму, швидка апробація нововведень і те, що інноваційна діяльність – це єдина можливість для підприємця підвищити статус, створити більш значну організацію. Через обмеженість усіх видів ресурсів малий бізнес має бути зацікавлений у прискореному розробленні та використанні нових технологій, доведенні нових продуктів до стадії промислового взірця, які передаються на комерційній основі для використання великим підприємствам.

Однак ступінь поширення інноваційних процесів у вітчизняному малому бізнесі помітно відстає від аналогічного показника у вітчизняній економіці в цілому та у малому підприємстві розвинених країн світу. На сьогодні близько 2% малих підприємств займаються інноваційною діяльністю. Для порівняння: в Німеччині понад 60% малих підприємств є інноваційно активними [4].

Невисокий ступінь інноваційної активності малих підприємств пов'язаний з недостатнім рівнем розвитку організаційно-правових форм інноваційного підприємництва. Що стосується показників інноваційної діяльності малих підприємств та діяльності венчурних фондів, виходячи із загальнонизьких їх значень на теперішній час, можна очікувати зростання у разі в наступні 8–10 років, але для цього необхідно запровадити відповідні інституційні зміни (наприклад, закон про венчурні фонди інноваційної спрямованості) та заходи щодо стимулювання інноваційної активності (у першу чергу фіскального характеру) [8].

Перспективною організаційно-територіальною формою інноваційного підприємництва є науково-технологічні парки, метою створення яких є підтримка малого підприємництва та формування середовища для освоєння виробництва та реалізації на ринку інноваційної продукції.

Іншою формою інноваційного підприємництва є інкубатор бізнесу – структура, що спеціалізується на створенні сприятливих умов для діяльності малих інноваційних фірм, які організують оригінальні науково-технічні ідеї.

Отже, перехід на інноваційну модель розвитку економіки, модернізацію виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку, запобігання впливу міжнародної фінансової кризи на розвиток економіки можна реалізувати через:

- створення сприятливого регуляторного середовища, зокрема для забезпечення розвитку малого та середнього підприємництва;
- надання державної підтримки реалізації інвестиційних та інноваційних проектів, зокрема з метою забезпечення розвитку високотехнологічного виробництва;
- утворення малих інноваційних підприємств;
- забезпечення розвитку та оптимізації інноваційної інфраструктури, інноваційних підприємств (інноваційних центрів, технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів), наукових парків, центрів трансферу технологій і промислових кластерів;
- створення з урахуванням міжнародного досвіду банків розвитку, фондів підтримки малих і середніх інноваційних підприємств, венчурних фондів тощо;
- державне замовлення на інноваційні продукти та проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт зі щорічним моніторингом результативності його виконання;
- фіскальні пільги для підприємств-інноваторів.

Висновки. Активізація інноваційної діяльності малого підприємництва вимагає адекватних економічних, правових і соціальних механізмів державного регулювання; внесення змін до чинних законів про наукову, науково-технічну й інноваційну діяльність, створення

державної інформаційної інфраструктури; здійснення контролю за розвитком в Україні пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; створення державного інноваційного фонду, фінансово-кредитних компаній, венчурних фондів тощо.

Використана література

1. Анализ инновационной политики России и Украины по методологии Европейского сообщества [Текст]; под ред. Н.И. Ивановой, И.Ю. Егорова, С. Радошевича. – М.: ИМЭМО РАН, 2008. – 237 с.
2. Буркинський, Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону [Текст] / Б.В. Буркинський, Є.В. Лазарева. – Одеса, 2007. – 139 с.
3. Горбась, І.М. Інноваційна складова соціально-економічного розвитку країни [Текст] / І.М. Горбась І.М. // Формування ринкових відносин в Україні. – №12(55). – 2005. – С.59–62.
4. Державний комітет статистики України//www.ukrstat.gov.ua.
5. "Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні". Постанова Кабінету Міністрів України від 2 лютого 2011р. №389. Київ.
6. Рудь, Н.Т. Економіка і організація інноваційної діяльності: навч. посібник [Текст] / Н.Т. Рудь. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2007. – 476 с.
7. Становлення і розвиток малого бізнесу в регіоні: колективна монографія [Текст]; за ред. Н.І. Редіної. Днеськ: ДДФА, 2008. – 508 с.
8. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/artikle?art_id=47920.
9. Шумпетер, Й. Теория экономического развития [Текст] / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1983. – 468 с.